

MUHAMMED ŞEFİ' DİYÜBENDİ

raçı 1383/1964). **5.** *Cevâhirü'l-fîkh* (I-II, Karaçi, ts. [Mektebe-i Dârülulûm]). Müellîfin daha çok Pakistan'da verdiği fetvalarından yapılmış bir derlemedir. **6.** *İslâm ka Niżâm-i Arâzî*: 'Uş u Ḥarâc ki Ahkâm aôr Fütûḥu'l-Hind (Karaçi 1979). İslâm toprak sistemiyle ilgili yeni tarz bir haraç kitabıdır. **7.** *İslâm aôr Mûsîki* (şerheden: Muhammed Abdülmuiż, Karaçi 1985, 2. bs.). **8.** *Sîret-i Hâtemü'l-enbiyâ* (Bombay, ts. [Mektebe-i Eşrefiyye]; Karaçi 1968, 54. bs.). **9.** *Hâtm-i Nübûvvet* (Diyûbend 1925, 1937; Karaçi 1955, 1965, 1987, 1991, 1419/1998). Gulâm Ahmed Kâdiyânî'nin peygamberlik iddiasını reddedip peygamberliğin Resûl-i Ekrem'le sona erdiği konusunu ele alan bu çalışma, müellîfin *Hediyyetü'l-mehdiyyîn fî âyeti hâtemî'n-nebiyyîn* adlı Arapça risâlesine (Diyûbend 1924; Mâltan 1972) dayanmaktadır. Eser ilk Urduca neşrinden (Diyûbend 1925) sonra devamlı geliştirilerek basılmıştır. **10.** *Maķām-i Şâhâbe* (Karaçi 1409/1988). Pakistan'da sahâbe eleştirisini ve şarkiyatçıların çalışmaları üzerine kaleme alınmış bir eserdir.

Muhammed Şefî' Diyûbendî'nin büyük kısmı yayımlanmış diğer bazı eserleri de şunlardır: *Takrîr-i Tirmîzî, el-İzdiyâdu's-senî'ale'l-Yâni'yl-cenî, Cedid Meṣâ'il key Şer'i Ahkâm, Âlât-i Cedid key*

Dârülulûm-i Karaçi'nin Korangi Kampüsü'nün bâni kitâbesi

Şer'i Ahkâm, Taşvîr key Şer'i Ahkâm, Evzân-i Şer'iyye, Mesâle-i Sûd, Zâbat-ı Velâdet, İslâm ka Niżâm-i Taksîm-i Devlet, Ahkâm-i Hac, Sünnet ü Bid'at, Çil Hadîş, Şehîd-i Kerbelâ, Âlâmât-i Kiyâmet aôr Nuzûl-i Mesîh, Mesîh-i Mev'ûd ki Pehçân, Âdâbû's-şeyh ve'l-mûrîd (eserleri için ayrıca bk. M. Taki Osmânî, s. 44-57, 83-84; M. Reffî' Osmânî, s. 171-174). Edebiyatla da ilgilenen Muhammed Şefî'in Arapça, Farsça ve Urduca şiirleri bulunmaktadır (örnekler için bk. M. Taki Osmânî, s. 16-35).

Diyûbendî'nin hayatıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. *Ma'ârifü'l-Kur'ân* adlı eserinde yer alan otobiyografisinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Babasının hayatına dair yazdığı *Meyrey Vâlid-i Mâcid* adlı risâle kendi hayat hikâyесini de içermektedir. Öğulları Reffî' Osmânî ile Taki Osmânî'nin biyografi çalışmaları ise hakkında en geniş eserlerdir. Hayatı ve ilmî kişiliği üzerine tezler de yapılmıştır. Habîbullah Han Rânâ'nın *Mevlânâ Müftî Muhammed Şefî' bi-ḥâsiyyeti müfessir* (yüksek lisans tezi 1983, Câmia Penâcab, İdâre-i Ulûm-i İslâmîyye) ve *Semîul-hak b. Abdüddeyyân*'ın *Cühûdü'l-mûftî Muhammed Şefî' el-'Osmânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (yüksek lisans tezi 1990, Câmiyatü'l-âlemî'l-İslâmîye, Külliyyetü usûli'd-din [İslâmâbâd]) ve Müddessir Ahmed'in *Müftî Muhammed Şefî' ki Dînî u Millî Hîdmât* (doktora tezi 1993, Pencab University, Institute of Islamic Studies) adlı çalışmaları bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca ilk defa kendisi tarafından neşredilen *el-Belâğ* dergisi vefatı üzerine onun için bir özel sayı çıkmıştır (*el-Belâğ: Müftî-i A'zam Number*, XIII/6-8, Karaçi 1399/1979).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Şefî' Diyûbendî, *Meyrey Vâlid-i Mâcid aôr Un key Mûcerreb 'Amîliyât*, Karaçi, ts. (Dârül-işâât), s. 6, 7, 60-61, 70-89; a.mlf., *Ma'ârifü'l-Kur'ân*, Karaçi 1413/1992, I, 61-63; a.mlf., *Hâtm-i Nübûvvet*, Karaçi 1991, s. 8-9; M. Taki Osmânî, *Meyrey Vâlid Meyrey Şeyh aôr Un key Mîzâc u Mezâk*, Karaçi 2001, s. 16-35, 44-77, 83-84, 116-130; M. Ekber Şâh Buhârî, *Müftî-i A'zam Pâkîstân: Ekâbir u Mu'âşîrin ki Nazar meyn*, Karaçi, ts. (Dârül-işâât); a.mlf., *Ekâbir-i 'Ulemâ-i Diyûbend*, Lahor, ts. (İdâre-i İslâmîyyât), s. 193-194; a.mlf., *Tâhrik-i Pâkîstân aôr 'Ulemâ'ey Diyûbend*, Karaçi, ts. (E. M. Said Company), s. 326-327; *Fûyûzurrahman, Te'ârifü'l-Kur'ân*, Lahor, ts. (Mektebe-i Medeniyye), s. 312-314; Muhammed Tayyib, *Târîh-i Dârû'l-ülûm-i Diyûbend*, Karaçi, ts. (Dârül-işâât), s. 73-74; Kh. Masud (Muhammad Khalid Masud), "Muhammad Shafî'", *Dictionnaire biographique des savants et grandes figures du monde musulman périphérique du XIXe siècle à nos jours* (ed. M. Gaborieau v.d.gr.), Paris 1992, s. 18-19; a.mlf., "Fetâvâ-yi Dârülulûm-i Diyûbend", *Dârülulûm-i Diyûbend*, XII, 440-441; M. Reffî' Osmânî, *Hayât-i Müftî-i A'zam*, Karaçi 2000, s. 26-27, 28-29, 31-34, 39-42, 112-114, 122-125, 130-131, 164-165, 169-170, 171-174; M. Abdullah Selim, "Dârû'l-iftâ-i Dârû'l-ülûm-i Diyûbend", *er-Resîd* (Dârülulûm-i Diyûbend özel sayısı), IV/2-3, Lahor 1976, s. 204-205, 207-208; Shafiq Ali Khan, "Allamah Shabbir Ahmad Usmani", *JPHS*, XXXVI/2 (1988), s. 143-149.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

MUHAMMED ŞU'LE

(محمد شعلة)

Ebû Abdillâh Şemsüddin (Kemâlüddin)
Muhammed b. Ahmed
b. Muhammed el-Mevsilî
(ö. 656/1258)

Kıraat âlimi.

623 (1226) yılında doğdu. Aslen Musullu olup Şu'le lakabıyla meşhur olmuş. babası, Halep Valisi Hayır Bey'in yanında muvakkî' olarak çalıştığı için Halebî nisbesi ve İbnü'l-Muvakkî' Künyesiyle de anılmıştır. Çerkez hükümrâlinin sona ermesinin ardından Kahire'ye gittiği belirtilen Muhammed Şu'le (Zirklî, V, 321) tefsir, fıkıh, tarih gibi alanlarda kendini yetiştirmekle birlikte çalışmalarını Arap dili ve edebiyatı ile kiraat ilminde yoğunlaştırdı; bu arada şiirde ilgilendi ve eserlerinin bir kısmını manzum olarak kaleme aldı. Henüz çocuk yaşta iken, daha sonra eserlerini kendisinden dinleyen Ebû'l-Hasan Ali b. Abdülazîz el-Erbîlî'den kiraat okudu. Kaynaklarda talebelerinden sadece Musul'daki derslerine katılan Taķiyüddin Ebû Bekir el-Mikâssâtî'nin adı zikredilir. Üstün zekâsı, zühdü, mütevazi kişiliği ve Hanbelî mezhebine mensubiyetle tanınan Muhammed Şu'le, Safer 656'da (Şubat 1258) Musul'da vefat etti. İbn Receb bu tarihi zikrettikten sonra onun 650'de (1252) olduğunu dair bir rivayet aktarmış. Carl Brockelmann ise vefat tarihini 25 Safer 650 (7 Mayıs 1252) olarak kaydetmiştir.

Eserleri. 1. *Şâfvetü'r-râsiḥ fî 'ilmî'l-mensûh ve'n-nâsiḥ*. Üzerinde nesih tartışması yapılan âyetlerin süre tertibine göre ele alındığı eser Muhammed İbrâhim Abdurrahman tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). 2. *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hirzi'l-emânî*. Kâsim b. Fîrruh eş-Şâti'bî'ye ait manzum eserin şerhi olan kitâbin birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır (*el-Fîhrîsü's-şâmil*:

'Ulûmü'l-Kur'an, mahtütâtü'l-kirâ'ât, s. 171-174). 3. es-Şem'atü'l-mudîyye binesi kirâ'âtı's-seb'ati'l-merdiyye. Muhetasar manzum bir eserdir (Keşfû'z-zunûn, II, 1064-1065). el-Fihrisü's-şâmil'de ('Ulûmü'l-Kur'an, mahtütâtü'l-kirâ'ât, s. 131) eserin nûshaları Mansûr et-Tablâvîye (ö. 1014/1606), ayrıca Ebû'l-Vefâ Kemâleddin'e nisbet edilmişse de Keşfû'z-zunûn'da (II, 1064-1065) Şu'le'ye aidiyetinden söz edilirken müellifin Kemâleddin, babasının da Ebû'l-Vefâ diye anıldığına bakılırsa Tablâvî tesbitinin doğru olmadığı anlaşılır. 4. Zâtü'r-rüsd fi'l-hâfi beyne ehli'l-'aded (Dublin Chester Beatty Library, nr. 3961/4; Princeton University Library, Yahuda, nr. 3859/1-157, 5492/2-157). 5. Yetîmetü'd-dürer fi'n-nûzûli ve âyâti's-süver (Dublin Chester Beatty Library, nr. 3961/2). 6. Gâyetü'l-ihtisâr fî menâkibi'l-erba'ati e'imme-tî'l-emşâr (Fezâ'ilü'l-e'immeti'l-erba'a). Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel hakkında olup (Keşfû'z-zunûn, II, 1189-1190) Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 33) müellifi belirtimsizsin aynı adla kayıtlı olan kitabın Şu'le'nin bu eseri olması muhtemeldir. 7. Nażmü mensûri'l-kelâm fî zikri'l-hulefâ'i'l-kirâm. Hz. Ebû Bekir'den otuz beşinci Abbâsî hâlifesi Zâhir-Biemrillâh Ahmed'e kadarki hâlifelere dair bir risâledir (a.g.e., II, 1964). 8. el-'Unküd. İbn Cinnî'nin nahiye ilgili 'Uküdü'l-hemz (nşr. Mâzin el-Mübârek, Dîmaşk 1409/1988, s. 57-64) adlı risâlesinin manzum hale getirilmiş şeklidir. 9. Manzûme fî hisâbi'l-yed (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2727). Kaynaklarda ayrıca Nażmü iħtilâfi 'adedi'l-ây bi-rumûzi'l-cümel, Şerħu Taħiħi'l-Minhâc li'bni Kādī 'Aclûn, el-Fetħ li-muġlaķi ħizbi'l-fetħ, et-Telvîħ bi-me'ânî es-mâ'i'llâhi'l-husnâ el-vâride fi's-ṣaħħîh adlı eserlerinden söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Şu'le, *Safvetü'r-râsiħ fî 'ilmî'l-mensûħ ve'n-nâsiħ* (nşr. M. İbrâhim Abdurrahman), Kahire 1415/1995, neşredenin girişi, s. 17-23; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ'* (Altıkuçuk), III, 1340-1341, 1400; a.mif., A'lâmü'n-nûbelâ', XXIII, 360; İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârû'l-mâ'refe), II, 256-258; İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 80-81; Keşfû'z-zunûn, I, 647, 662; II, 1064-1065, 1189-1190, 1964; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 859; Hediyyetü'l-ārifin, II, 126; Ziriklî, el-A'lâm (Fethullah), V, 321-322; el-Fihrisü's-şâmil: *Mahtütâtü'l-tefsîr* (nşr. el-Mecmâ'u'l-melekî), Amman 1989, s. 255; el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'an, mahtütâtü'l-kirâ'ât (nşr. el-Mecmâ'u'l-melekî), Amman 1994, s. 131, 171-174.

ADEM YERİNDE

MUHAMMED b. ŞÜCÂ'

(bk. İBNÜ's-SELÇÎ).

MUHAMMED TÂHIR b. ÂŞÛR

(bk. İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir).

MUHAMMED TÂHIR el-FETTENÎ

(bk. FETTENÎ).

MUHAMMED et-TAKÎ

(bk. MUHAMMED el-CEVÂD).

MUHAMMED TAKÎ DÂNİŞPEJÜH

(محمد تقى دانش بزوه)

(1911-1996)

İranlı âlim ve yazar.

Lâricân'a bağlı Nândel köyünde doğdu. Bir ulemâ ailesinden gelen babası Haci Mirza Ahmed Derkâî dedeleri gibi Âmül ve Lâricân'ın tanınmış mütchehidlerinden-di. İlk öğrenimine babasının yanında başlayan Muhammed daha sonra yakındaki Âmül şehrinde bazı medreselerde okudu. İleri düzeydeki eğitimini büyük ölçüde yine babasının yanında aldı; fikh, felsefe ve tasavvufa, özellikle mantık ilmine ilgi duyu-du. Diğer hocaları arasında Şeyh Ebû'l-Hasan Âmûlî, Mirza Ebû'l-Hasan Pîşmennâz-i Âmûlî ve Âgâ Mirza Azîzullah Tabersî gibi âlimler anılmaktadır. Muhammed Taki dönenin hattatlarından Mirza Celâl İ'tisâmî'den hat meşketti.

On sekiz yaşında iken babasını kaybeden Muhammed, Kum'a giderek iki yıl boyunca Mirza Ebû'l-Fazl-i Gülpâyigâni, Mirza Kûrmî, Ahund Molla Ali Hermedâni, Âyetullah Mar'aşı ve diğer bazı âlimlerden ders aldı. Bu sırada kısa sürelerle uğradığı Tahran'da Mirza Tâhir Tenkâbenî gibi âlimlerin ilim meclislerine katılma fırsatı buldu. Âmül'de Ebû'l-Kâsim Fersîvîyi İrânî ve Âgâ Muhammed Garevî'nin derslerine katıldı.

Muhammed Taki, 1937'de Tahran'a giderek Mervî Medresesi'nde iki yıl eğitim gördü, ardından Sipehsâlâr-ı Kadîm Medresesi'ne devam etti. Felsefe alanındaki bilgisini, daha çok bu medresede Mirza Mehdi Âştiyâni'den İbn Sînâ'nın *es-Sîfâ* ve Molla Sadra'nın *el-Esfârî'l-erba'a* adlı eserlerini okuyarak genişletti. Kum ve

Âmül'de öğrendiği Arapça ve Fransızca'yı burada geliştirdi, ayrıca İngilizce öğrendi. Daha sonra Tahran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'ne girdi ve bu sırada Hukuk Fakültesi'nin kütüphanesinde görevea baş-ladı. 1941'de bu fakülteden mezun olunca başşehir orta öğretim kurumları sekreterliği, ardından üniversite sekreterliği görevlerine tayin edildi. 1951'de Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'nin başkan yardımcılığına, 1954'te Tahran Üniversitesi Kütüphanesi Yazmalar Bölümü başkanlığına ve ertesi yıl kütüphanenin başına getirildi. Kütüphanecilik ve yazma eserler konusunda özellikle Seyyid Muhammed Mişkât'ten faydalandı. Yurt dışı seyahatlerinde bilhassa yazma nûshaların bulun-duğu kütüphanelerde araştırma yaptı. 1969'da İlâhiyat Fakültesi'nde İslâm fel-sefesi doçentliğine, 1976'da profesörüğe tayin edildi. 1977'de emekliye ayrılmışca Ferhengistân-i Zebân u Edeb-i Fârsî üyeliğine seçildi. Çok sayıda uluslararası bilim-sel toplantıya katılan Muhammed Taki, *Ferheng-i Îrân-zemîn* adlı derginin ku-rucuları arasında yer aldığı gibi Société Asiatique'te de üye idi. Uzun süren bir hastalık sonunda 17 Aralık 1996'da Tahran'da vefat etti.

Eserleri. Muhammed Taki, özellikle ki-tap tanıtma konusundaki çalışmalarıyla Batı'da da büyük şöhret kazanmıştır. Hazırladığı kitap katalogları İran'daki yirmi beş ve Amerika, Rusya, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Türkiye, Fransa, İngilte-re, Hollanda, Suudi Arabistan'daki kırkı aşkın kütüphane ile on özel kütüphane-de bulunan yaklaşık 50.000 yazma eseri kapsamaktadır. Kırk civarında kitap ve 400'e yakın makale yazan Dânişpejûh'un çalışmalarından bazıları şunlardır: A) Te-lifleri. *Fihrist-i Nûşħâħâ-yi Haṭṭî-yi Kitâbhâne-i Dânişgâde-i Ḥukûk* ve 'Ulûm-i Siyâsî ve İktîşâdî-yi Dânişgâħ-i Tahrâr (Tahran 1340 hş.); *Fihrist-i Kitâbhâne-i Merkezî-i Dânişgâħ-i Tahrâr* (VIII-XV, Tahran 1339-1345 hş.); *Fihristvâre-i Kitâbhâne-i Minovî* (Tahran 1375 hş.); *Fihrist-i Mikrufilimhâ-yi Kitâbhâne-i Merkezî-i Dânişgâħ-i Tahrâr* (Tahran 1348 hş.); *Fihrist-i Kitâbhâne-i İhdâ-i Akâ-yi Seyyid Mişkât be-Kitâbhâne-i Dânişgâħ-i Tahrâr* (I-VII, Tahran 1332-1335 hş.); *Fihrist-i Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî* (XII-XV, Tahran 1346-1347 hş.. İrec Efşâr ve Ali Nakî Münzevî ile birlikte); *Fihristvâre-i Fîkh-i Hezâr u Čehâr Sâdsâle-i İslâmî der Zebân-i Fârsî* (Tahran 1367 hş.); *Hezâr Sâl Tefsîr-i Fârsî* (Tahran 1369 hş., Sey-